Вх. № ЧР-03-301/29.10.2026 г.

РЕЦЕНЗИЯ

от Проф. д-р Йоланда Константинова Зографова

върху научните трудове за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност "Професор" в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология (Психология на здравето и развитието), обявен в ДВ бр. 65 от 17.07.2026 г. от Институт за изследване на населението и човека при БАН

По обявеният конкурс за професор документи са подадени само от един кандидат - доц. д-р Анна Александрова-Караманова. В ИИНЧ при БАН тя е главен асистент от 2013 г., а от 2020 г. е на академичната длъжност доцент по психология на здравето и психология на развитието. В настоящият конкурс основният хабилитационен труд, с който участва е монографията „Ковид-19 и юношите: порастване по време на пандемия" (2026).

Оценка на монографичния труд и неговите научни и научно-приложни приноси

Колективната монография „Ковид-19 и юношите: порастване по време на пандемия" (2026) представя комплексно изследване на здравето, благополучието и социалното функциониране на юношите в условията на продължителна обществена криза. В разделителния протокол е посочен самостоятелен дял на кандидатката от 190 стандартни страници. Трудът обединява анализи на психичното здраве, рисковото здравно поведение, социалните взаимодействия и справянето в училище, като разглежда тези проблемни области във връзка със социално-демографските и личностните характеристики на изследваните лица. Неговата научна значимост произтича както от обхвата на емпиричния материал, така и от последователното разглеждане на взаимовръзките между отделните измерения на юношеското развитие. Концептуалната организация на монографията се основава на биопсихосоциалния подход, позволяващ съвместното изследване на здравните обстоятелства, психологическите реакции и социалните условия. Пандемичната ситуация е разграничена на конкретни измерения: заболяване и загуби в семейството, карантина и самоизолация, трудности при спазването на противоепидемичните мерки, пренасяне на обучението и общуването онлайн и икономическа несигурност. Подобна операционализация дава възможност да бъдат установени различни зависимости между преживените обстоятелства и показателите на психичното здраве. Същевременно тя позволява специфичните пандемични затруднения да бъдат съотнесени към по-трайни фактори на уязвимост и подкрепа, сред които семейните отношения, материалните условия и индивидуалните ресурси за справяне.

Емпиричната основа е национално представително училищно изследване, проведено през 2022-2023 г., с извадка от 3326 юноши на възраст 11-17 години. Използваният дизайн обединява стандартизирани количествени измервания и качествен модул с отворени въпроси. Широкият тематичен обхват позволява различните области на функциониране да бъдат разгледани в рамките на обща изследователска процедура, а включването на отворени въпроси в качествения модул допълва предварително зададените показатели с по-широките субективни оценки на участниците. Така се създава емпирична основа за анализ както на

разпространението на определени затруднения в условията на пандемия, така и на разнообразието от значения, които юношите придават на преживените промени.

Методически принос представляват разработването и психометрична проверка на инструменти за оценка на възприетите трудности при спазването на противоепидемичните мерки и на училищното справяне. Разграничаването на здравни и социални мерки позволява да се установи, че различните ограничения имат различни връзки с психичното здраве и увереността в собствените способности за справяне, в своята ефикасност. Аналогично, измерването на академичната мотивация и на самооценените постижения дава възможност да се проследят разнопосочни изменения, които биха останали неразличими при използването на един общ показател. Постигнато е по този начин по-прецизно съответствие между изследователските въпроси и емпиричните измерения.

Сериозен принос на монографията е установяването на диференцирана картина на уязвимостта и адаптацията. Психичните затруднения, свързани с тревожност, самота, стрес и психосоматични оплаквания, съществуват паралелно със запазени или благоприятно оценявани социални отношения. Различията според пола, възрастта и семейните условия показват, че общата кризисна ситуация се преживява по различен начин от отделните групи юноши. Постигнато е в анализа конкретизиране на тези различия и установяване на съчетанията от обстоятелства, които се свързват с по-неблагоприятни показатели.

В изследването на рисковото здравно поведение се откроява значението на семейната подкрепа, комуникацията, конфликтите и тревожността. Разграничаването на материалното благосъстояние от непосредствено преживените икономически затруднения допринася за по-точно разбиране на социалната обусловеност на поведения, свързани с употреба алкохол и на вещества. Резултатите показват, че отделните поведения не следват единна тенденция и не могат да бъдат обяснени чрез еднаква комбинация от фактори. Това има значение както за научното им интерпретиране, така и за обосноваването на диференцирани превантивни подходи. Анализите на социалните взаимодействия и училищното справяне разширяват оценката на пандемичния опит. Ограничаването на непосредствените срещи не се съпровожда непременно от влошаване на отношенията, а дигиталната комуникация се очертава като възможен ресурс за тяхното поддържане. В образователната област се установява относителната самостоятелност на мотивацията и самооценените постижения, както и значението на спокойствието при учене, възприетата трудност на дистанционното обучение и родителската подкрепа. Тези резултати показват необходимостта социалната и образователната адаптация да се оценяват чрез повече от един показател, чрез система от индикатори.

Включването на личностните характеристики като модератори допълва анализа на груповите различия и насочва вниманието към условията, при които се изменят връзките между пандемичните преживявания и отделните резултати. Качественият модул, обхващащ отговорите на 3001 участници, добавя информация за личностното съзряване, преоценката на отношенията, физическото себевъзприемане и използваните стратегии за справяне. Неговата стойност е в разширяването на тематичния обхват и във включването на по-широката гледна точка на юношите.

Научно-приложният принос се състои в съотнасянето на установените рискове и ресурси към насоки за психологическа, семейна и образователна подкрепа. Предложенията свързват националните резултати с международно разработени подходи и очертават възможности за превенция при бъдещи кризи. Тяхната стойност е в аргументирането на направления за практическа работа, чието прилагане изисква

последваща адаптация и оценка на ефективността.

При общата оценка следва да се отчита, че срезовият дизайн и ретроспективните самооценки позволяват установяване на статистически зависимости и субективно преживени промени, но ограничават причинните заключения, за каквито впрочем няма и претенции. В тези граници монографията представлява съдържателно свързан емпиричен и аналитичен труд. Особено значим принос е комплексното разглеждане на юношеското развитие в кризисни условия и в конкретизирането на взаимодействието между индивидуалните особености, социалната среда и възможностите за адаптация.

Оценка на приносите в останалите публикации и на рецензираността на изданията

Представеният за конкурса списък включва общо 21 публикации: монография, една глава в колективна монография, 12 студии в реферирани и индексирани издания, пет студии и две статии в нереферирани научно рецензирани издания или редактирани колективни томове. Публикациите очертават няколко взаимосвързани тематични полета, обединени от интереса към психичното здраве и благополучието като резултат от взаимодействието между личностните характеристики, междуличностните отношения и социалните условия. В своята съвкупност те показват последователно разширяване на изследователския фокус и използване на различни аналитични подходи към общ кръг проблеми. Представените за конкурса публикации очертават последователен изследователски интерес, интегриращ психология на здравето и психология на развитието. Обединяващият въпрос е как индивидуалните особености и ресурсите на социалната среда се свързват със здравето, благополучието и поведението на младите хора в юношеската възрастова група. Съчетани са национални и международни количествени изследвания, качествени анализи и насоки за превенция по отношение на психичното здраве и благополучие на юношите.

Измежду тематичните полета, обхванати в публикациите е позитивното развитие на младите хора. В него изследователският интерес се насочва към личностните и социалните ресурси, свързани с психичното здраве, здравословното поведение и ограничаването на определени рискови прояви. Последователно се разглеждат увереността, компетентността, свързаността, моралната ориентация и грижата за другите, както и доверието, емпатията и преживяванията на близост. Приносът на тези разработки е в емпиричното разграничаване на значението на отделните ресурси. В група от публикации се откроява стремежът благополучието да бъде разглеждано чрез наличието на положителни характеристики и отношения, наред с отсъствието на симптоми и проблемно поведение. Подобна перспектива разширява възможностите за анализ на юношеското развитие и насочва към превенция, основана върху укрепването на съществуващиресурси.

Изследванията на рисковото поведение включват употребата на вещества, агресивните прояви, училищния тормоз, кибертормоза и ранния сексуален опит. Тези поведения са съотнесени към семейните отношения, училищната среда, взаимодействия с връстниците и индивидуалните психологически характеристики. Последователно се разграничават източниците на социална подкрепа и значението на груповите норми. Семейството, училището и групата на връстниците са изследвани като различни социални контексти, чиито характеристики могат да имат нееднакви връзки с отделните поведения. Конструктивен момент е преодоляването на твърде общото третиране на социалната среда и конкретизирането на нейните измерения. Тази перспектива се разширява чрез анализа на

социалните неравенства и здравната грамотност. Вниманието към материалните ресурси, достъпа до подкрепа и способността за намиране и оценяване на здравна информация свързва индивидуалното функциониране с условията за вземане на информирани решения. Международните сравнения допълват националните изследвания и позволяват да се установят както сходни зависимости, така и различия между отделни обществени контексти. Значението на това направление е в съвместното разглеждане на личностните компетентности и социалните възможности за тяхното развитие и използване.

Пандемичната проблематика освен в монографичното изследване е развивана и в отделни студии. В тези публикации познатите рискови и защитни фактори са разгледани при променени условия на обучение, общуване и семеен живот. Разграничават се непосредственият опит със заболяването, ограниченията на ежедневието, икономическите затруднения и субективната оценка на настъпилите промени. Общата тенденция е към анализ на диференцираната уязвимост и на съчетаването на неблагоприятни преживявания с възможности за адаптация. Обзорните разработки допълват емпиричните анализи чрез систематизиране на международното знание и разграничаване на общите от специфичните за кризата фактори.

Устойчива линия в научната работа на кандидатката е изследването на субективното отношение към собственото тяло и външния вид. Тази проблематика е разглеждана във връзка със самооценката, психологическото благополучие и здравното поведение. Установяват се както относително самостоятелно значение на нагласите към тялото, така и техните връзки с по-широки измерения на психичното здраве. Качествените анализи позволяват да се открои как сходни поведения могат да произтичат от различни мотиви и да заемат различно място в личната биография. Те допринасят и за изясняването на културно обусловените представи за тялото и физическата активност, включително на разминаванията между самоопределянето на участниците и описваните от тях практики.

В методологическо отношение публикациите съчетават анализи на национално представителни и международни данни, многомерни статистически процедури, качествени изследвания и литературни обзори. Част от разработките използват широки международни емпирични масиви, но ги разглеждат през различни нови проблемни и аналитични перспективи. Поради това специфичният им общ принос следва да се оценява чрез добавеното знание за отделните връзки и процеси. Общата характеристика е последователното конкретизиране на утвърдени теоретични подходи и обвързването на резултатите с възможни направления за превенция, образование и психологическа подкрепа.

В цялост публикациите очертават няколко ясно свързани проблемни кръгове: психично здраве и благополучие на юношите; влияние на COVID-19 и здравните кризи; рисково здравно поведение и употреба на вещества; позитивно развитие на младите хора и протективни фактори; семейна и училищна среда; тормоз, насилие и кибертормоз; образ на тялото и свързани здравни поведения; здравна грамотност и социални неравенства. Особено ясно се откроява общата линия, че здравето и поведението на юношите се разглеждат през **биопсихосоциална перспектива**, в която индивидуалните характеристики взаимодействат със семейството, училището, социалната среда и по-широкия обществен контекст. Това е и една от централните концептуални линии в представените публикации.

Публикациите са в научно рецензирани издания или редактирани колективни томове, като значителна част са в издания, индексирани в Scopus и/или Web of Science. Авторският профил показва участие както в националния, така и в международния научен обмен.

Рецензираността и индексирането допълват съдържателната оценка на представените разработки и свидетелстват за включването им в установени форми на академична комуникация. Като цяло публикациите очертават тематично последователна научна дейност с емпирични, аналитични, методологически и приложни приноси в областта на психологията на здравето и развитието.

Цитиране от други автори

За конкурса са представени 52 цитирания: 28 в реферирани и индексирани научни издания, 12 в монографии и колективни томове с научно рецензиране и 12 в нереферирани научно рецензирани списания. Списъкът показва отзвук на няколко изследователски направления - училищната среда и рисковото поведение, позитивното развитие, пандемичните последствия и образа на тялото. Международното и тематично разнообразие на цитиращите публикации свидетелства за научна разпознаваемост.

Участие в изследователски проекти и приложение на резултатите

Доц. д-р Анна Александрова-Караманова ръководи проекта за здравето и благополучието на юношите в условията на COVID-19, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ за 2021-2025 г. Монографията и свързаните публикации представляват негови съществени научни резултати. Това показва капацитет за организиране на изследвания и последователно разработване и представяне, публикуване на резултатите. Значими са също ко-ръководството на HBSC за България от 2020 г., ръководството на проекта за анализ на тенденциите в HBSC през 2019-2022г. и на международния качествен проект за дългосрочните последствия от тежък COVID-19, финансиран от ANSO за 2022-2025 г.

Приложната стойност на разгледаните разработки е в предоставянето на емпирични основания за превенция, семейна и училищна подкрепа, здравно образование и по-пряко насочени към специфични групи различен тип обществени мерки.

Обща оценка на научния принос, оригиналността и достоверността на данните

Основните приноси се очертават като емпирично-аналитични, методически и научно-приложни. Оригиналността, според мен, се проявява в конкретизацията на утвърдени теоретични подходи чрез български и международни данни, в разграничаването на нееднозначните функции на социалните и личностните ресурси и в съчетаването на количествено моделиране с анализ на субективните значения. Част от публикациите използват общи емпирични масиви, а редица резултати са включени и в монографията. Високо положително трябва да се оцени и добавеното аналитично знание, обосновано от големи масиви от данни и чрез ясни статистически процедури. Освен това използването на утвърдени инструменти, проверките за вътрешна съгласуваност, етичните процедури и обсъждането на ограниченията дават основания за доверие в методическата организация на изследванията.

Учебна и преподавателска дейност

Учебната и образователната дейност на доц. д-р Анна Александрова-Караманова е представена в автобиографията преди всичко чрез ролята й на ръководител от 2020 година

насам, на докторската програма „Психология на развитието и образованието“. През 2025 г., съвместно с гл. ас. д-р Велина Христова, разработва и нова докторска програма „Психология на здравето“, която е в процес на акредитация. От 2021 г. доц. Караманова е директор на Националната школа за докторанти и млади изследователи в социалните науки, а от 2022 г. участва и в редакционната колегия на нейния сборник с доклади. В тази си функция тя представя високо ниво на организираност, добър подбор на участниците и с това допринася за положителния профил на ИИНЧ.

Административна и обществена дейност

Представената информация свидетелства за съществена ангажираност на кандидатката с научноорганизационна, експертна и професионално-обществена дейност. От март 2023 г. тя е член на Научния съвет на ИИНЧ, БАН. Кандидатката развива и експертна дейност извън собствената институция. През 2022 г. участва в експертни групи на НАОА за акредитация по психология в различни национални университети. Участва и в комисията вътрешни рецензенти по проекта Mental wellbeing in young people на International Science Council след номинация от БАН. От 2007 г. е национален делегат за България в European Health Psychology Society, а от 2020 г. - научен секретар на секция „Здравна и консултативна психология“ към Дружеството на психолозите в България.

Редакторската ѝ дейност се изразява с участия в редакционните колегии на международни и национални списания Central European Journal of Paediatrics, Psychological Research (in the Balkans), Practical Health Psychology, Health Psychology and Behavioral Medicine, както и гост-редактор в Societies.

Изпълнение на изискванията за заемане на академичната длъжност

Анна Александрова-Караманова притежава образователната и научна степен „доктор“ по психология, придобита 2013 г., и заема академичната длъжност „доцент“ в ИИНЧ-БАН от 2020 г. Представените публикации са тематично съотносими с обявения конкурс по професионално направление 3.2. Психология, специализация „Психология на здравето и развитието“. Научната продукция, цитиранията, проектното ръководство и експертната дейност очертават развит академичен профил и дават основание за положителна съдържателна оценка на кандидатурата. Минималните национални и приложими допълнителни институционални изисквания са изпълнени високо над изискваните

Лични впечатления от кандидата

Представата ми за доц. Караманова е като за много сериозно ангажирана личност с високо качествени научно-изследователски дейности, с независимо мислене и отвореност към международния научен опит. Особено прави впечатление професионалната ѝ грижа и съдействие за по-младите колеги, за тяхното развитие от първите им стъпки в научната работа. Справя се и отлично с ролята си на директор на докторантската школа и се радвам, че преди няколко години прие предложението да я ръководи.

Научни и научно-приложни приноси

Формулираните оригинални **научни приноси** в представените трудове и изследвания са в пет направления. Систематизацията им отразява реално реализирания изследователски път на Анна Александрова-Караманова. Направленията са взаимосвързани и частично се

припокриват, поради което може да се приемат като тематично групиране на приносите, а не като независими линии на постижения. Разбира се, особено се откроява със своята значимост и актуалност комплексното изследване на пандемичния опит в няколко области на юношеското функциониране, съчетаването на количествени и качествени данни и установяването на различия според индивидуалните и социалните характеристики.

Заявените научно-приложни приноси са формулирани като насоки за превенция и интервенция, които биха били полезни за специалисти, родители и юноши. Разнообразието от изследвани поведения и диференцираните им връзки със семейната и училищната среда и характеристиките на позитивното развитие също е научен принос и обогатяна дискутираната сфера именно с многопластовост на постигнати данни и изводи. Приносите са емпирично-аналитични, методически, обзорно-синтезиращи и приложно-концептуални. Налице е последователно развитие и конкретизиране на утвърдени подходи, като при отделни разработки се предлага и нова интеграция на фактори и изследователски процедури.

Препоръките ми са за бъдещата работа и са насочени към надграждане на постигнатото. На първо място, бих препоръчала лонгитюдни изследвания особено когато става дума за юношеска възраст. На второ място, да се съчетават насочено самооценки с независими показатели, което би позволило по-убедително проследяване на промените и проверка на предполагаемите механизми. В представените изследвания все пак основните източници са от самооценъчен характер, а това не дава голяма възможност за очертаване на причинни зависимости. На трето място, качествените анализи могат да бъдат задълбочени чрез по-разгърнати интервюта и по-пълно представяне на връзката между емпирични резултати и интерпретациите. На четвърто място, приложните насоки заслужават развитие в конкретни програми с ясно определени целеви групи, институционални партньори и система показатели за оценка на ефективността. Особено перспективно би било съчетаването на тази работа с анализ на социалните неравенства и достъпа до подкрепа.

Заключение

Представените научни трудове и данните за цялостната академична дейност на доц. д-р Анна Александрова-Караманова дават основание за положителна оценка на нейните изследователски постижения, научноорганизационна дейност и принос към развитието на психологията на здравето и психологията на развитието. Научната ѝ работа се отличава с тематична последователност, разнообразие на използваните методи, международно сътрудничество и стремеж към приложна стойност на получените резултати. Участието в докторското обучение, професионалните организации и експертните оценки допълва профила ѝ на утвърден изследовател с институционална и обществена ангажираност.

На основата на съдържателната оценка на представената научно-изследователска дейност убедено подкрепям кандидатурата на доц. д-р Анна Александрова-Караманова за заемане на академичната длъжност „Професор“ по професионално направление 3.2. Психология, специализация „Психология на здравето и развитието“.

Дата

29.10.2026г Проф. д-р Йоланда Зографова